

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА ПОТРЕБНОСТТА ОТ ТРУД В СЪВРЕМЕННОТО УЧИЛИЩЕ

Евтимов Стоян

Гл. ас., д-р - Катедра "Психология", Правно-исторически факултет, Югозападен университет "Неофит Рилски", гр. Благоевград

Не можем да не се съгласим, че въпросът за генезиса на специфичните подбудители на човешкото поведение остава все още нерешен. И досега педагози и психолози търсят верния път към успешното формиране на човешката личност. Основният смисъл на нашето изследване е насочен главно към учебно-възпитателната работа в съвременното ни училище.

Nobody can deny that the problem of the development of the specific motives of the human's behavior still stands open. Even now teachers and psychologists are in search of the true way to the successful personality formation. The basic idea of our research is mainly aimed at educational work in the modern school times.

С особена сила днес излиза на преден план необходимостта от задълбочено и интензивно развитие на човешката личност с оглед възпитанието ѝ в положително отношение към труда, което до сега имаше само декларативен и демонстративен характер. В резултат на активизирането на научно-изследователските усилия в тази област, разполагаме със сериозни и тематично разработени изследвания по проблема, като набелязваме контурите и очертаваме перспективите за прилагането на психологическото знание в областта за формиране на потребност от труд учениците от начална училищна възраст.

В настоящата разработка водещо е понятието потребност от труд. Това понятие се използва в различни аспекти и отношения: политическо, икономическо, философско, социологическо, педагогическо и др. в дадения случай нас ни интересува преди всичко психолого-педагогическият аспект. В социологическата литература под понятието потребност от труд е прието да се разбира преди всичко "причина за действие" в по-широк смисъл като "причина за всяка жизнена потребност". По-широкото значение на това понятие е свързано преди всичко с конкретизирането на представите за "субект на действие", а следователно за "носител на потребности". Такъв може да бъде всеки биологичен организъм, всеки човешки индивид, естествено утвърдило се съобщество от хора (семейство, род, племе, съсловие, нация, професионална група, поколение), обществото като определена социална система, социален институт, функциониращ в рамките на обществото с определен статус, в системата на образование, държавата с нейните органи и т.н. и накрая – човечеството като цяло.

Потребността от труд е процес, достатъчно сложен за експериментално изследване. От това какъв аспект се разглежда, зависи и подхода при изследването. При изследването се поставят два типа задачи за решаване: първият е с теоретичен и методологичен характер, при който се уточнява съдържанието на проблематиката и спецификата на предмета на изследване, разработване на теория на психологическия аспект на процесите и явленията в сферата на труда, на системата от понятия за тяхното описание и обяснение на съответстващите методи за изследване. Вторият тип задачи обхваща определянето на пътища, средствата, етапите на механизмите за прилагане на резултатите от конкретните изследвания в учебната и трудова практика на основата на диалози, препоръки, прогнози. В психологическата и педагогическа литература за обозначаване на мотивационната сфера на трудовата дейност се използват понятия като потребност, склонност, отношение, влечение, интереси, призвание, трудолюбие.

Понятието **отношение към труда** в психолого-педагогическата литература се сочи като сходно с понятието потребност и склонност. Влечение, интерес, склонност, призвание – това според нас са различни нива на формиране на потребността. Понятието трудолюбие може да се отнася до различни видове дейности, доколкото става въпрос за "пробуждане"

у човека на любов към определен вид труд или към всеки вид труд, което само по себе си е трудна задача. За необходимост от труд въобще също не трябва да се говори. По-скоро би трябвало да се приеме понятието “необходимост от обществено-полесна трудова дейност”. В такъв смисъл трудолюбието може да се определя като характерна черта, изразяваща висока степен на развитие и относителна устойчивост на необходимост от труд.

Друг съществен момент, характеризиращ структурата на необходимостта от труд, е готовността за преодоляване на трудности в ежедневноата практика, свързана с обществено-полесна дейност. В този случай състоянието на психична готовност към определен вид труд е свързана с волеви усилия и също не може да се разглежда като формирана необходимост от труд. Съществува и още едно значение на понятието необходимост от труд – необходимост от определена, конкретна трудова дейност. Именно в такава посока – формиране на необходимост от определен вид труд, е насочено и нашето изследване и по-точно **усилията ни са насочени към генезиса на необходимост от труд у учениците**. В центъра на кръга от проблеми, изследвани на индивидуално и колективно равнище, стои ученикът от 1-4 клас като субект на трудовата дейност в качеството на основна форма на учебно-трудова дейност. предмет на изследователски интерес тук са техничните образувания на личността, с психологическите ѝ характеристики, които в най-голяма степен могат да бъдат разглеждани като продукт от формирана необходимост от труд и от друга, като субективни регулатори на реалната трудова дейност. **Тясното основно ядро е системата от психични нагласи, разбираана като система от психични диспозиции, с познавателно-оценъчен, мотивационен и емоционален компонент, свързани с категориите на необходимостите, интересите, мотивите, ценностите, свързани с труда, както и степента на удовлетвореност и самореализацията в трудовата дейност.**

Актуалността на изследвания проблем се определя от факта, че повечето от разработките у нас и в чужбина са посветени преди всичко на подготовката на учениците за трудова дейност в рамките на часовете по труд и техника. Даже и в такива случаи, когато предмет на изследването се явява самата необходимост от труд (склонност, интерес, отношение и т.н.) анализът на получените резултати отразява преди всичко педагогическите фактори и скрива до известна степен психологическата природа и механизъм на развитие на съответната необходимост. Ето защо основната наша цел се явяват психолого-педагогическите условия за формиране на необходимост от труд у учащите се, а така също и определяне съответните фактори за формиране на същата необходимост.

Анализ на резултатите от изследванията

Изследователската работа ни изправи пред необходимостта от подробен анализ на получените резултати и представянето им по подходящ начин. Преработването на получената от тази дейност информация се състои в анализ и оценка на съществените, необходимите и относително постоянните условия за възникване и формиране на необходимост от труд, както и особеностите на изследвания обект /учениците от 1 – 4 клас/. Чрез анализа ни се предостави възможност да проникнем над външното явление – в съществените закономерности на формирането на необходимост от труд, а именно – психологическите условия. Чрез направения анализ и оценка на резултатите от изследванията, ще се даде възможност на учителите от началния курс да проверят своите теоретични възгледи и изводи за организацията и **ефективността** на учебно-трудовият и възпитателен процес в училище и извън него, да осигурят онази комфортна зона на труд, в която той да достави удоволствие, вместо умора и да води до творчество, вместо до формално изпълнение на задължения.

Обработването и анализирането на резултатите ни даде възможност за установяване на валидността на основната хипотеза като използвахме дисперсионен анализ. В случая допуснахме, че изследваните класове (контролен и експериментален) се различават само по въздействието на един фактор. (Така например при проверка на разликата между средно аритметичните величини при 176 ученика, установихме, че разликата при формирането на необходимост от труд зависи от различните мотиви в

различните групи). Тъй като при дисперсионния анализ са дадени само две степени, отразяващи влиянието на фактора и степента на неговото въздействие, то издигнатата хипотеза относно ефективността на този фактор може да се провери и чрез тестовете, т.е. чрез развитият от Фишер дисперсионен анализ. Така чрез определяне броя на измерените величини в групата i и n_i , то подреждането на всички измерени величини, както и техните суми и средните величини за всяка група са:

Таблица №1

Измерени величини, техните суми и средни величини за всяка група

	ГРУПИ				
	1	2	i	k	
Измерени величини	x_{10} x_{11} x_{1i} x_{1ni}	x_{20} x_{21} x_{2i} x_{2n}	x_{i0} x_{i1} x_{ji} x_{mj}	x_{k1} x_{k2} x_{ki} x_{knk}	
Сума	$S_1 = \sum_{i=1}^{n_1} x_i$	$S_2 = \sum_{i=1}^{n_2} x_{2i}$	$S = i \sum_{i=1}^{n_i} x_{ij}$	$S_k = \sum_{i=1}^{n_i} x_{ki}$	$S = \sum_{i=1}^k S_i$
Средно аритметично x	$\bar{x} = \frac{S_1}{n_1}$	$\bar{x}_2 = \frac{S_2}{n_2}$	$\bar{x}_i = \frac{S_i}{n_i}$	$\bar{x}_k = \frac{S_k}{n_k}$	$\bar{x} = \frac{S}{n}$

$S = \sum_{i=1}^k S_i = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^{n_i} x_{ij}$ - сума от всички измерени величини;

$N = \sum_{i=1}^k n_i$ - е броят на измерените величини във всички групи;

$\bar{x} = \frac{S}{n}$ - е средно аритметично на всички стойности

Чрез проверката за хомогенна дисперсия узнаваме дали хипотезата се приема или отхвърля – в случая за да проверим основната хипотеза $H_0 = \sigma_1^2 = \sigma_2^2 = \dots = \sigma_k^2$ спрямо алтернативната хипотеза H_1 , не всички σ_i^2 ($i = 1, 2, 3, \dots, k$) са равни. Според теста на Бартлет, като

проверяващи величини се използва $\frac{1}{C} \left[(N - k) \ln S^2 - \sum_{i=1}^k (n_i - 1) \ln S_i^2 \right]$. Тази величина следва

приблизително разпределението с $k-1$ степени за свобода. Ако на мястото на естествения се вземе десетичния логаритъм, получаваме следната кондиция

$C = 1 + \frac{1}{(k-1)} \left[\sum_{i=1}^{n_i} \frac{1}{ni-1} - \frac{1}{N-k} \right]$ при това n_i и k имат даденостите при изследванията, S_i^2

дисперсия на i -тата извадка, т.е. при численото пресмятане използваме следните формули:

$$S_1^2 = \frac{1}{n_1 - 1} \left(\sum_{i=1}^{n_1} x_y^2 - \frac{S_1^2}{n} \right), \quad S^2 = \frac{1}{N - k} \cdot \sum_{i=1}^k \left(\sum_{i=1}^{n_i} x_y^2 - \frac{S_i^2}{n_i} \right)$$

Таблица №2

Схема, получена при изследване с числов тест

1	2	3	4	5	6	7	8
i	$\sum_{i=1}^{n_i} x_y^2$	$\frac{S_1^2}{n_1}$	$\sum_{i=1}^{n_i} x_y^2 - \frac{S_1^2}{n_1}$	$n_i - 1$	S_i^2	$1gS_1^2$	$(n_1 - 1) \cdot 1gS_1^2$

1.	5100.5	4880.3	220.2	26	8.47	0.927	24.125
2.	8650.8	8482.4	168.4	24	7.02	0.846	20.311
3.	9874.8	9711.8	163.0	25	6.52	0.814	20.355
.
.
.
7.	6018.0	5820.0	198.0	25	7.92	0.898	22.467
Σ	Сума	Сума	Сума	Сумата е $= N - k$	–	–	Сума

От таблицата вземаме формулата от колона 4 и Σ (сумата), получена от колона 8 при дисперсионния анализ се направиха необходимите обширни изчисления, при което се установи, че степените на свобода приемат стойността: $x^2 = 10.02$, а $x_0^2 = 3.89$.

Тъй като $3.89 < 10.02$, хипотезата за еднаквата дисперсия може да се приеме за вярна по определените критерии т.е.

Поставената основна хипотеза и нейната резултативност, която в случая се оправда и доказа. Тя може да се коментира така:

Създадените условия за включване на учениците в активна самостоятелна трудова дейност, в която се удовлетворяваха техните потребности доведе до изява и самореализация в трудовия процес, до обективна самооценка и емоционално насищане – което пък от своя страна се прояви като важно условие за формиране на потребност от труд. Високата самооценка на учениците (оценката за себе си – като субективен показател) дойде от качеството на самореализацията в труда и удовлетворяването чрез нея на потребността. От съвкупната самооценка на учениците съдим за отношението на личността към себе си в дадена дейност, за наличие или осъществяване на чувство за увереност в себе си, за преобладаващите положителни или отрицателни емоционални преживявания, които в определени моменти се явяват източници за повишаване или намаляване нивото на потребност от труд.

Стигнахме до заключението, че наличието и реализацията на възможни перспективи в труда гарантират устойчивостта на самореализацията в трудовата дейност, а надеждата на личността за висока самооценка в бъдеще е свързана с осъществяване на поставените цели.

У учащите се е изразена временната склонност към труд, временната перспектива, която се явява достатъчно дълга по време при 7 – 11 годишните и се отнася преди всичко до професионалната ориентираност на учениците. У ученици с недостатъчно изразена склонност към труда се снижава уровен на всичките три параметри: продължителността на временната перспектива значително се съкращава (около 2 пъти) и достига не повече от 3 – 6 години, ако допълнително не възникне друга "мотивационна линия".

У учениците с отсъствие на склонност към труд още повече се снижава нивото на всичките три показатели. Диференциацията на намерени по време се приближават към нулата – те приемат форма на непосредствени желаниа. Временната перспектива още повече се скъсява и стига до не повече от година, а се наблюдава дори и време, което не е свързано с никаква перспектива.

Допълните хипотези, (произтичащи от основната) по време на изследванията доказаха своята резултативност.

Така екстровеертните ученици са общителни, обичат да бъдат обкръжени от действени и ведри хора, обичат да се трудят, имат много приятели и се стремят да включат в трудовата си дейност всички около себе си. Екстровеертите вземат бързи решения и енергично пристъпват към действия. Затова психологическите условия и предпоставки за формиране на потребност от труд настъпват по-бързо, тъй като те вземат по-дейно участие в своите предварителни търсения, изследвания и обследване обекта на труда; взаимно обогатяват знанията си по емоционален път; осмислят

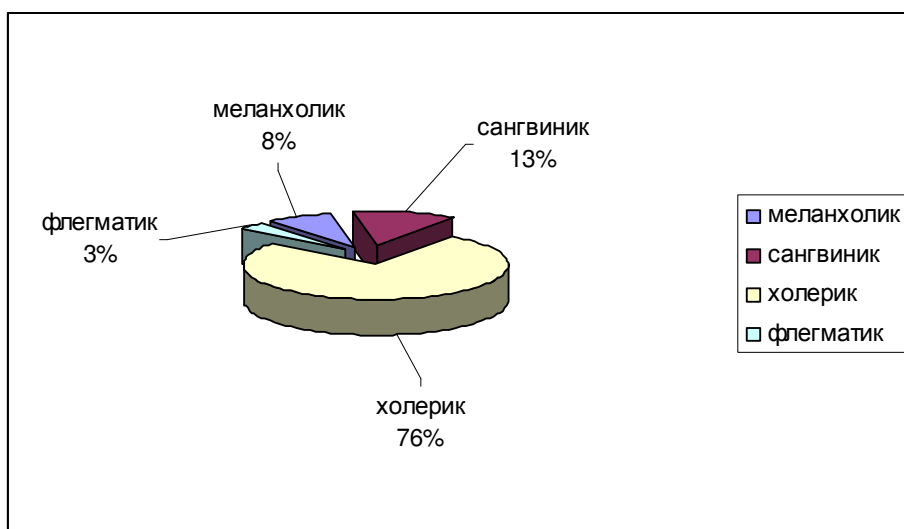
трудовете си позиции; по-резултатно се стремят към овладяване на бъдещи трудови професии. Но когато стават свидетели на трудова небрежност незаинтересованост от страна на учителя, проявяват склонност към агресия. Те ученици са открити и имат силна възприемчивост към външни впечатления. Ето защо учителите трябва да използват тази възприемчивост, за да формират у тях потребност от труд. При самоактуализацията екстровеъртът адекватно и реалистично възприема отношението "човек-труд-общество". Учениците екстровеърти са съсредоточени върху проблемите извън себе си. Изпитват чувство за принадлежност към труда, способни са да поддържат тесни емоционални чувства, чувство за хумор, изобретателност и творчество. Относно интелектуалната рефлексия екстровеъртът осъзнава какво прави под въздействието на формиралата се у него потребност от труд, защо го прави именно по този, а не по друг начин, разбира как се създават и усвояват едни или други трудови знания и умения. С помощта на интелектуалната рефлексия екстровеъртът осъзнава какво върши и защо го върши; уточнява своите знания и ги прилага на практика.

При интровоертните ученици се установи, че са спокойни, съдържани, с изключителна любознателност, която удовлетворяват чрез книгите, ученето, труда, отколкото в контакт с хората. Те са внимателни, премислящи и планиращи всяко свое действие, дълго преценяващи преди да вземат решения. Спрямо трудовата дейност интровоертът строго контролира чувствата си, рядко проявява агресивност и никога не губи равновесие, макар че в ситуации на напрежение проявява склонност към вътрешна тревога и депресия. Ученикът-интровоерт е склонен към изследователска работа в областта на труда. Ето защо при интровоертите формирането на потребност от труд и установка на психологическите условия настъпва по-бавно. Резултатите от трудовата им дейност са прецизни за разлика от неprecизните на екстровеъртите. Умението им да планират предварително действията си им помага в трудовата дейност да съкращават ненужни движения. Тяхната интелектуална рефлексия се проявява като активност в трудовото поведение поради осмисляне на собствените им познавателни действия. Те внимателно разглеждат и анализират условията и задачите на трудовия процес, предварително планират цялостното, а не частично както при екстровеъртите решение. Осмислено' и обобщено изразяват начина на формираната у тях потребност от труд. За развитие на рефлексията помагат и някои въпроси на учителя.

Емпиричните данни от проведените изследвания очертаха по непротиворечив и последователен начин структурата на психологическите условия при формиране на потребност от труд, която характеризира в най-общи линии всички изследвани съвкупности (ученици от 1 до 4 клас). При формирана потребност от труд в учебния и трудов процес се постигна по-голяма ефективност при усвояване на трудовете норми на трудовата дейност; повиши се степента на съзнателност при проява на трудово поведение.

Фиг. 1

Процентно разпределение на Личностовите типове според теста на Айзенк общо за мъже и жени

Изводи

Обстоятелственият анализ на експерименталното изследване дава достатъчно основание да приемем, че решаващо значение за формиране на потребност от труд у учениците имат следните психолого-педагогически условия:

Формиране у личността на ученика разнопосочно развиващи се перспективи в труда и тяхната реализация като устойчива потребност от труд.

Интериоризация у личността на обществено-значими потребности или преобразуване на личните желания в успех и стремеж към съпричастие в колективен успех.

Включването на учениците в активна, самостоятелна трудова дейност и удовлетворяването в нея на потребността на личността от позитивна самооценка се явява важно условие за генезиса на потребността от труд у учениците. Механизмът на формиране на интереса и склонността към трудова дейност се състои в това, че саморегулацията на личността определя ученика като активен субект на определен вид потребност.

Резултатите от изследванията сочат, че процеса на формиране на потребност от труд е управляема. Условията са няколко: създаване на подходяща положителна емоционална обстановка, създаване възможност за самореализация на ученика, осъществяване значимостта на труда за себе си и за групата и обществото.

Посочените основания за значимостта на изследвания проблем и значението му за процеса на формиране личността на ученика ни позволяват да формулираме няколко препоръки:

Вниманието на учителите от началния курс на обучение по “Ръчен труд”, “Труд и техника”, “Домашен бит и техника” да се насочат към структурата, функциите, зависимостите и значението, закономерностите и развитието на психолого-педагогическите условия при формиране потребност от труд.

Да се насочва вниманието на учениците към адекватна позитивна самооценка като субект в труда и възможност за самореализация.

Демократизацията като съвременен и прогресивен стил да се откроява в учебно-възпитателния процес с цел издигане интелектуалното и трудово (професионално) развитие на учениците, на тяхното действено – естетическо и оценъчно поведение.

Заклучение

Стратегията за внедряване на научните постижения в учебно-възпитателния процес на съвременното училище ни задължава да формулираме някои преноси моменти в разработването на проблема за психологически условия за формиране на потребност от труд:

Експериментално се изследват условията за формирането на потребност от трудова дейност в I – IV клас.

Експериментално се установяват етапите и равнищата на развитие на потребността от труд: влечение – интерес – склонност – призвание.

Доказва необходимостта от развитие на демократичния стил на педагогическото ръководство в училище и в семейството за формиране на потребност от труд.

Основа за определяне на психологическите условия и фактори произтичат от оптимизирането на взаимоотношенията между обществото и труда в условията на демографски, социално-икономически и научно-технически промени, където това е възможно единствено чрез повишаване на трудовата подготовка и трудова възпитаност на учениците.

Прогностичната дейност на измененията “формирана потребност – труд” доведе до изследванията в тази област и надеждата, че тенденцията за вярната ориентация на ученика, почиваща върху формирана вече потребност от труд, е нещо много силно, гарантиращо бъдещата реализация на личността в трудовата професия и живота.

.Литература

Александров, П. Интелект и обучение. НП, С., 1990.

Ананиев, Б. Г. Избранные психологические труды. М., 1980.

Ананиев, Б. Г. Човекът като предмет на възпитанието. С., 1976.

Андреева, Л. Психология на познанието. Лик. С., 1999.

Андреева, Л. Социално познание и междуличностно взаимодействие. Лик. С., 1999.

Бедный, Г. З. Инженерная психология производстве. М., 1972.

Бернщайн, Н. А. Вопросы психологии. сб. М., 1965.

Берт, А. И. Современный проблемы образования и воспитания. – Вопросы психологии. 12/1973.

Берцфай, А. В., А. В. Захарова. Оформирувании школьников к труду. – Вопросы психологии, 3/1980.

Бижков, Г. Теория и методика на дидактическите тестове. С., 1992, 288 с.

Бодаев, Т. Л. Динамика структуры хлотивов трудовой деятельности: Автореферат, Ярославль, 1988.

Божович, Л. И. Личност ее формирование в детском возрасте. Просвещение. М., 1968.

Божович, Л. И. Устойчивость личности, М., 1966.

Бурменская, Г. В., О. А. Карабанова, А. Г. Лудере. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психолог. развитие детей. М., 1990.

Веденов, А. В. Психологическая готовность к труду. М., 1961.

Венедиков, И. П. За социологията и още нещо. С. 1992.

Вичев, В. Потребности, интереси и мотиви. – Ново време, 6/1961.

Выготский, Л. С. Умственное развитие в процессе обучение. Уч. Педаг. Изд., 1935.

Дадонов, Б. И. Потребности отношения и направленность личности. – Вопросы психологии, 5/1973.

Денев, Д. Творчество в процесса на възпитанието. Народна просвета. С., 1966.

Джонев, С. Социална психология. Т. I. Софи-р, 1966.

Джонев, С. Социална психология. Т. II. Софи-р, 1966.

Диксън, Дж. Проектирование систем. Мир. М., 1969.

Дракър, Е. Мениджмънт предизвикателствата през XXI век. Класика и стил. С., 2000.

Драцанов, Т. В. Отношение. Новосибирск, 1974.

Елфимова, Н. В. Пути исследования мотивации в когнитивной психологии и сравнительный анализ. – Вопросы психологии, 5/1985.

Еспифаецева, А. И. Перспектива личности и ее психологических особенности. – Вопросы психологии, 2/1964.

Жекова, Ст., Цв. Асенов, П. Николов. Детска психология. Н. П. С., 1969.

Adler, A. Uber der nervosen Charakter. Munchen, 1932.

Allport, G. W. Trait in Motivations Theory. Am Journal of orthopsy chiatry. 1953.
Ames, C. Achievement attributions and self – instructions under competitive and individualistic goal structures. – Educational Psychology 76/1984, p. 478 – 487
Atkinson, J. W., J. O. Raynor. Motivation and Achievement. Wash, D. C. 1974.
Maslow, A. N. Motivation and personality. N. Y., 1954.
Maslow, A. N. Motivation and personality. N. Y., Harper, Rom, 1970.